

Aivovamman jälkeiset vuorovaikutushäiriöt ja elämänlaatu

8.11.2011

VSAY, asiantuntijaluento

Marjaana Raukola-Lindblom
erikoispuheterapeutti, FL, Puheklินิกka
yliopisto-opettaja, Turun Yliopisto

Miksi tapaturmavammoista aiheutuu tietyn tyyppisiä oireita?

Tapaturmassa pään iskeytyminen, pään voimakas heilahdusliike, hidastuvuus – kiihtyvyyssliike, vierasesineen osuminen päähän....:

- Aivot heilahtavat kallon sisällä törmäten luurakenteisiin.
- Aivoihin ruhjeita, hermosolujen viejähaarakkeiden (aksonit) venyttymistä, rikkoontumista, katkeamista...

Vuorovaikutushäiriöiden luonne

- **Paikalliset aivovauriot:**
 - afasia (vas.hemisfääri)
 - Selkeä kielellinen häiriö
 - dysartria (aivorunko, pikkuaivot)
 - Motorinen häiriö
 - äänen tuoton oireet (aivorunko)
 - Motorinen häiriö
- **Diffuusi aksonivaurio ja otsalohkovauriot:**
 - **Kielelliskognitiivinen oirekuva***
 - Vuorovaikutuskyvyn muutokset laajasti*

Vuorovaikutustaitoihin vaikuttavat muut kognitiiviset oireet

- Muistivaikkeudet
- Hahmottamisen vaikeudet
- Toiminnan ohjauksen ja tarkkaavuuden vaikeudet (eksekutiiviset)*
- Vireyden säätelyn vaikeudet*
- Tunne-elämän ja käyttäytymisen säätelyn muutokset*

Eksekutiivisten toimintojen häiriöt

- Otsalohkon ja ohimolohkojen etu-alaosien vauriot
- Toiminnan ohjauksen häiriöt
- aloitteisuuden ongelmat
- tarkkaavuuden vaikeudet
- arvioinnin vaikeudet
- Monitorointiongelmat (oman toiminnan arvio)

“Ei keksi sanottavaa, niukkapuheisuus” / “kontrolloimaton, vuolas puhe, impulsiivinen käytös”...

Vireyden säätelyn häiriöt

- aivorungon ja nousevien ratojen vauriot
 - kuormitusherkkyys
 - kumuloituva kuormittuminen
 - herkkä väsyvyys
 - lisääntynyt unentarve
 - vireystilan vähäisyys
 - vireystilan vaikutus oireisiin
 - vaikutus mielialaan
- “Väsy kanssakäymisessä, ei jaksaa osallistua sosiaalisiin tilanteisiin.
Kielelliset vaikeudet pahenee väsyessä.”*

Tunne-elämän ja käyttäytymisen säätelyn vaikeudet

- aivojen etuosien sekä syvien osien vauriot
- Kontrollin puute, yliherkkyys, ylireagointi
- jähmeys, tunneköyhyys, reagoimattomuus
- aloitteisuus & toiminnan ohjaus
- tunneilmaisuu

“Kommunikoinnissa aggressiivisuutta, herkästi tulistuva, sanoo harkitsematta...” / “niukkapuheinen, jähmeä, ilmeetön, tunneilmaisua ei juurikaan...”

Toiminnan tasolla:

- Aloitekyky heikkenee
- vaikea suunnitella asioita, asettaa tavoitteita
- lyhytjänteisyyttä
- vaikea tehdä päätöksiä, priorisoida
- joustavuuden ja johdonmukaisuuden ongelmat
- juuttuminen epäoleelliseen
- oiretiedostuksen puute
- kritiikittömyys, impulsiivisuus

Heijastuu yleiseen kykyyn olla vuorovaikutuksessa ja sosiaalisessa kanssakäymisessä muiden kanssa.

Toiminnan tasolla (2):

- tunne-elämän ailahtelu
- ärtyvyys
- lapsenomaisuus, ajattelun mustavalkoisuus
- epäsopiva käytös
- tilannetekijöiden huomioonoinnin ongelmat
- näennäinen motivaation puute

“vaimoni on nykyään kuin eri ihminen”

Diffuusi aksonivaurio: Tyypilliset kielelliskognitiiviset oireet

- kielelliset perustoiminnot toimivat, ei välttämättä erillistä kielellistä erityishäiriötä
 - sananlöytämisen ja tarkan ilmaisun ongelmat
 - alentunut sanasujuvuus
 - ajatuksen muokkaaminen sanoiksi ja ilmaukseksi työlästä
 - kielellisen suunnittelun vaikeudet

Diffuusi aksonivaurio: Kielelliskognitiivinen oirekuva

- kielellisen prosessoinnin
 - Hidastuminen
 - häiriöherkkyys
 - kuormittavuus
- kielellisen päättelyn vaikeudet
- Rinnakkaisprosessoinnin vaikeudet
- pragmaattiset ymmärtämisen vaikeudet
- vaativamman lukemisen ja kertovan kirjoittamisen ongelmat

Tarkkaavuuden säätely, toiminnanohjaus, muisti....

- usein oireet liittyvät laajempaan kokonaisuuteen

Toiminnan tasolla: Vuorovaikutuksen häiriöt

- Sanat hukassa
- Sanavalmius heikentynyt
- Hitaampi, takeltavampi ilmaisussa
- Vaikea aloittaa keskustelua, ylläpitää keskustelua

- Asioita menee ohi, putoaa keskustelun kulusta
- Ymmärtää asioita väärin
- Vaikea poimia olennaisia asioita kokonaisuudesta
- Taustahälyssä keskustelu / osallistuminen hankaloituu (häiriöherkkyys)

Toiminnan tasolla: vuorovaikutuksen häiriöt

- Syrjähtää puheenaiheesta, rönsyää
- Puhuu herkästi muiden päälle
- Keskeyttää
- Kommunikointi töksähtävää
- Ei jaksaa keskittyä kuuntelemaan toista
- Väsy keskustellessa /sosiaalisessa kanssakäymisessä
- Hälyäänet korostuu
- Ärsyyntyy herkästi
- Huumorin tulkinta vaikeutunut

Arkielämän haasteita

- Virallisten asioiden hoitaminen, asiointit
- Kommunikaatio työyhteisössä
- Kommunikaatio ystäväpiirissä
- Kommunikaatio perheessä
- Sosiaaliset tapahtumat
- Harrastukset
- Small talk

- Keskustelun perustaidot
 - Vuoronottaminen
 - Vuorottelu
 - Non-verbaali kommunikaatio
 - Aktiivinen kuuntelu

JAKSAVUUDEN VAIKUTUKSET & HALLINTA

Vuorovaikutuksen arvioinnissa tarvitaan yhteistyötä

Itsearvio

- oiretiedostus? Kyky arvioida omaa toimintaa eri tilanteissa?
- muutoksen esiin saaminen oleellista: ennen / nyt

Läheisen arvio

- muutoksen näkeminen arjessa
- vammautumisen kriisi: voi hankaloittaa arviota
- ulkopuolisen arvio aina tarpeen

Asiantuntijan arvio

- strukturoidut tilanteet, testit, arviointitehtävät
- ammatillinen kokonaisnäkemys

Milloin puheterapeuttia tarvitaan?

- kliinisesti havaittujen & haittaavien kielellisten ja vuorovaikutuksen oireiden kuntouttamiseksi puheterapia yleensä aiheellinen
 - Saatavuus
 - halukkuus / jaksavuus / kokonaisoireisto
 - oireista aiheutuva käytännön haitta
- Mikä tavoite? **HAITAN VÄHENEMINEN**
Oirekuvan lievittäminen? Vaikutusten kompensoiminen?
Tiedon antaminen? Sopeutumisprosessin tukeminen?

Puheterapian toteutuminen

- yksilökuntoutus
- ryhmämuotoinen kuntoutus
- moniammatillinen kuntoutus
- kommunikaatioympäristöön kohdistuva ohjaus

*kuntoutuksen jatkaminen kunnes kuntouttava taho ja hoitava lääkäri arvioivat **saavutetun tilan säilyvän** ilman kuntoutuksen jatkamistakin.

tai tavoitteiden siirtyminen puheterapian sisältöalueiden ulkopuolelle.

Tieto ja ohjaus puheterapiavälineenä

- Tieto lisää ymmärrystä
- Tieto ja ohjaus helpottaa oman toiminnan hallintaa, auttaa ennakoimaan ja suunnittelemaan
- Selviytymiskeinojen käyttöönotto tuo helpotusta arkeen
- Tieto ja ohjaus ylittää lähiympäristöön: tuloksellisuus myös muiden kuin vammautuneen vastuulla
- Suosituksista riippumaton tuki, **esim. vertaistukitoiminnot sosiaalisen toimintakyvyn eteenpäin viejänä**

Vuorovaikutus ja elämänlaatu

- Kyky vuorovaikutukseen perusedellytys psyykkiselle hyvinvoinnille
 - Lievätkin muutokset omassa, persoonalle tyypillisessä ja elämäkokemuksen muokkaamassa vuorovaikutus-toiminnassa saattaa vaikuttaa oleellisesti kykyyn toimia ihmisten kanssa ja siten psyykkiseen hyvinvointiin.
 - Aikuisiällä saadut kielelliset /vuorovaikutuksen häiriöt aina odottamattomia ja äkillisiä
 - Kriisireaktiot, oman minuuden kadottaminen, sosiaalisten suhteiden muutokset ja menetykset yleisiä

Vuorovaikutuksen häiriintyminen aikuisiällä ja elämänlaatu

- Kuntoutustavoitteiden ja menetelmien kehittämiseksi **vuorovaikutushäiriöiden vaikutusta elämänlaatuun** oleellista arvioida.
- **Toimintakyky** eri asia kuin **elämänlaatu**.
- Elämänlaatu ei ole stabiili tila, esim.
 - **Sopeutuminen** muutokseen vaikuttanee elämänlaadun kokemiseen.
 - Muut ajan myötä tulevat muutokset vaikuttanevat elämänlaadun kokemiseen (perhetilanne, taloudellinen tilanne, ystävät, harrasteet, sosiaaliset suhteet....)

Vartiainen & Raukola, 2007

Aivovamman saaneiden henkilöiden vuorovaikutustaidot, 6 kk seurantatutkimus: Vammautuneen itsearvio ja läheisen arvio

- tutkittavat: 45 av + 44 läh
- kolme mittauspistettä, neljä arviota (La Trobe kommunikaation arviointilomake)

➔ Vuorovaikutustaitojen romahtaminen vammautumisen jälkeen.

➔ Seurannassa eivät merkittävästi muuttuneet

➔ Läheisen ja itsearvion samankaltaisuus

- *Vartiainen, R. (2007) Miten vuorovaikutus muuttui aivovamman seurauksena? Seurantatutkimus.*
- *Raukola, M. (2007) Läheisten arviot aivovamman saaneiden henkilöiden vuorovaikutustaidoista. Seurantatutkimus*

Lisätietoja:

www.puheklinikka.net

marjaana.raukola@puheklinikka.net